

povijesti dokolice. Sintetizira posebnosti turizma druge Jugoslavije te ih uspoređuje s njemu sličnima i interpretira glavne struje turističkoga iskustva u Jugoslaviji, obogaćujući tako zbornik završnim promišljanjima. Prema Pattersonovu mišljenju, ključno je pitanje važnosti turizma za jugoslavensku državu i društvo u cjelini, a smatra da bi "Jugoslavija bez procvata turizma koji se dogodio 1960-ih i 1970-ih doista bila prilično drugačije mjesto, a komunističko bi vodstvo imalo ograničenije izgled" (str. 397.).

Predstavljena publikacija vrijedan je doprinos suvremenoj hrvatskoj historiografiji, popunjavajući praznine u istraživanju povijesti komunističke Jugoslavije, a poglavito povijesti njezine svakodnevice i života običnih ljudi. Zbornik *Sunčana strana Jugoslavije* odgovara na brojna pitanja povijesti hrvatskoga turizma (80% jugoslavenskoga turizma otpada na Hrvatsku), povijesti dokolice i slobodnog vremena, kulture putovanja i godišnjih odmora, ali otvara i mnoga pitanja za daljnja istraživanja. Zbog širine i aktualnosti svoje tematike knjiga će pronaći publiku u široj kulturnoj javnosti, ali posebno značenje ima za studente povijesti i povjesničare koji se bave proučavanjem povijesti komunističke Jugoslavije, dajući im uvid u manje istražen i često zanemaren segment povijesti – povijest svakodnevice.

LIDIJA BENCETIĆ

Vera KATZ, *Društveni i ekonomski razvoj Bosne i Hercegovine 1945. – 1953.*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2011., 432 str.

Kako se autorica osvrnula u "Predgovoru", ratovi devedesetih poremetili su neka temeljna istraživanja, pa smo za znanstvenu produkciju komunističkoga razdoblja ostali uvelike zakinuti.

U "Uvodu" (str. 9. – 22.) predočila je što je istraživala, kako i zašto. Prvo je poglavlje naslovljeno "Mjesto i uloga Bosne i Hercegovine u socijalističkoj Jugoslaviji" (str. 23. – 77.). Nepuna petina (19,9%) teritorija Jugoslavije pripadala je Bosni i Hercegovini (BiH). Naslijeđeno gospodarstvo bilo je veoma nepovoljne strukture, bez valjanih proizvodnih kapaciteta, a masovno; radna je snaga trošena u neproduktivnoj poljoprivredi. Zemlju je pogodila golema ratna šteta i veliki demografski gubitak od 379 000 stanovnika. Godine 1948. prosječan stanovnik BiH imao je samo 23 godine, no predviđao mu se najkraći životni vijek na jugoslavenskoj razini, osam godina kraći od prosječnog. Uza sve to išlo je i katastrofalnih 44,87% nepismenih, osobito poražavajući postotak u ženskom dijelu populacije. Nešto radnika radilo je u drvenoj industriji i rudarstvu, građevinarstvu, trgovini i drugim granama, ali premalo. Nacionalno gledano, rastao je broj Srba i Muslimana, na drugoj strani opadao broj Hrvata. Autorica vjeruje da je BiH bila namijenjena uloga primjera u rješavanju teških i opterećujućih nacionalnih pitanja.

Drugo poglavlje nosi naslov "Narodna vlast i proces strukturalne transformacije u Bosni i Hercegovini" (str. 78. – 196.). Hrvatsko-srpski konflikt lomio se na pitanju BiH. To je jedan od razloga zašto je ona izdvojena kao federalna jedinica, a ne autonomna pokrajina, i zašto se promicala ideja njezine višestruke pripadnosti. Znali su kreatori nove politike da im za provedbu svih planiranih akcija treba zakonska regulativa. Često se pri tome moralo služiti zatečenim ustrojem stare organizacije, od ljudstva do papira. Bilo je tu i dijaloga s vjerskim zajednicama, ali prilično neiskrenog. Rijetko otvoreno govore o komunizmu, socijalizmu, Partiji, sve do 1948. godine. Moglo je to unutra djelovati, ali nitko izvana nije bio u nedoumici gdje se pozicionirala i kamo pripada Jugoslavija. Još tijekom ljeta 1944.

komunisti su bili spremni za preuzimanje vlasti, stvarali su paralelne institucije i sustavno, gdje su mogli i gdje su prilike dopuštale, novi državno-upravni aparat. Tom su taktikom osigurali brz prijenos vlasti. Nije išao bez teškoća, najčešće praktične naravi. Porazavajuće je bilo stanje u sudstvu. Oni sami postali su sloj izuzet od krivnje, a povlašten u mnogočemu. Država, Partija i Narodna fronta u nekoliko su godina potpuno ostvarile ideološki koncept socijalističkoga društva. Na udaru se nije našlo samo malobrojno građanstvo koje je zazivalo demokraciju zapadnoga tipa nego i privatno vlasništvo. Prve su glatko prevarili, druge otvoreno opljačkali. Novi vlastodršci određivali su tko smije glasati o sudbini "naše zemlje", pa su temeljito pročistili biračke popise. Tako je 3,46% punoljetnih građana BiH izbačeno s popisa, nešto manje od 40 tisuća ljudi, u postotku najviše u cijeloj Jugoslaviji. "Drugi" su mogli neko vrijeme opstojati, često ako su bili nezamjenjivi kao stručnjaci, a nešto mlađi su se – prilagođavali. Postupno, ali čvrsto i dosljedno, vlasti su potisnule a potom i ugasile stara, već udomaćena kulturna i nacionalna društva, poput hrvatskoga Napretka, muslimanskoga Gajreta, srpske Prosvjete, navodno zbog manjka interesa. Stalan deficit Hrvata u partijskim tijelima nastojali su ublažiti popuštanjem i privlačenjem mlađih kadrova. Priznavalo se da je bilo grešaka i da je često "primjenjivan oštriji kriterij prema Hrvatima nego prema Srbima i muslimanima. To je jedno od najtežih pitanja u BiH". Za sve se nudilo univerzalno rješenje nacionalnih dvojbi: bratstvo i jedinstvo. Novonastala elita brzo je zauzela bolje stanove, stare vile, pokoji automobil. Sve se to pravdalo pripadnošću Partiji i stažem u ratu. Partijska pripadnost postala je lukrativna i sve popularnija, a broj članova popeo se između dva popisa za ne baš malih 3,14%. Iako bi htjeli obrazovane, kvalificirane i idejno svjesne, najviše su im pristupali seljaci, sa četiri razreda škole, Srbi. Broj Srba u Partiji bio je između polovine i dvije trećine svih članova.

"Uspostavljanje državnog monopola nad gospodarstvom" (str. 197. – 262.) naslov je trećega poglavlja. Država nije ni znala što je zatekla, pa je među prvim zadacima nove vlasti uvedeno prikupljanje podataka o potrebama, zatečenom stanju, od broja goveda do vrsta sjemena. Planirano je centralizirano gospodarstvo, veliki, glomazni projekti, među pothranjenim ljudima, od kojih svaki peti nije imao ni opanke. Obnavljala su se malobrojna predratna industrijska postrojenja. Odmah se pristupilo i provjeri dijela činovnika, osobito njihova držanja tijekom rata. Indiferentan i pošten – nisu bile pozitivne karakteristike. Do kraja 1945. nije bilo značajnijega objekta ili proizvodnje na koje država nije proširila svoju vlast. Zanimljiva građa odnosi se na težak život, očitu pothranjenost i katastrofalne higijenske uvjete života bosanskih rudara. Trebalo je maziva, koksa, električnih motora, sitnog alata i sličnog, a njihova proizvodnja u BiH ili nije započela ili je bila nedostatna. Rasle su potrebe za majstorima i inženjerima. Tako su rudnici zatražili 546 kvalificiranih radnika, a prijavilo ih se – troje. Prije rata rudarima je na raspolaganju u BiH bio 21 liječnik, nakon rata samo četvero njih. Građanima je vlast omrzнула uzimanjem "viška" sobe u stanu, a na selu nepopularnom kolektivizacijom i prisilnim otkupima. Za dvije osobe predviđao se higijenski minimum od tek 12 kvadrata. Većina zemlje ostala je u malim privatnim posjedima, do 5 hektara.

Četvrto poglavlje analizira kakvi su bili "Privredni plan i kapitalna izgradnja po modelu 'socijalističke industrijalizacije' (1947. – 1952.)" (str. 263. – 366.). Svi su morali vjerovati u ponuđeni koncept ili su žigosani kao "narodni neprijatelji". Osim solidnih rezultata u proizvodnji građevinskoga materijala, cementa i stakla, vlasti su kampanjski poticale narod na uzgoj voća i povrća. Partija je rukovodila svime, i što će se sijati, i gdje će se otvarati veterinarske stanice, kamo poslati koji učitelj ili gdje otvoriti pogon. Najveće potrebe bile su izgradnja stanova i komunalne infrastrukture. Zamašni planovi,

tektonski poremećaji cijele dotadašnje strukture, nisu ostvareni prema očekivanjima. Unutar zemlje vlasti nisu znale postupati s ljudima, osigurati im više, bolje i solidnije uvjete rada i života. Najveći društveni proizvod ostvaren je u preradi ugljena, drvnoj, metalnoj i industriji duhana. Druga, lakša industrija tek se planirala ili pokretala: poput kemijske, proizvodnje nemetala, tekstila i prerade nafte, prehrambene i industrije celuloze. U odnosu na ukupna investicijska sredstva, BiH je bila na drugom mjestu, iza Srbije, a prema iznosu vrijednosti investicija po glavi stanovnika bila je na prvom mjestu sa 23.000 dinara. Radnici su nadomještali strojeve, no bilo je previše oštećivanja, nesavjesnog rada, sitnih krađa i nediscipline. U lipnju 1950. dala im se i tobožnja vlast, samoupravljanje, no sad se i na njih mogla prenijeti odgovornost za neuspjeh. Država je sebi ostavila naftu, metalurgiju, strojeve, nadležnosti republika i ostalo. Provedene su tri upravne reorganizacije, ali bez većih uspjeha.

“Putevi tranzicije iz državnog u samoupravni socijalizam” (str. 367. – 392.) naslov je četvrtoga poglavlja. Najveći broj poslanika Narodne skupštine BiH i dalje je s osnovnom školom, u dobi između 30 i 40 godina, 62,5% njih u statusu “boraca”. Prvi Petogodišnji plan 1947. – 1952. nije uspio, ali nešto se ipak postiglo. Odustalo se od kolektivizacije u poljoprivredi. Mnogo se trošilo izvan gospodarstva. Zemlja je pokazivala velike razlike u razvijenosti: od kotara do kotara veoma se razlikovala. Dohodak stanovnika u Posušju 1952. iznosio je 1.837 dinara, a u Zenici 227.000 dinara. Vlasti su to htjele popraviti brižnim rasporedom industrije u cijeloj zemlji ne bi li i tako ojačao socijalizam. Ljudi koji su prihvatili vlast, vodeće partijske – a to je značilo i državne i gospodarske – položaje bili su veoma mladi, radikalni, spremni mijenjati svijet i nastaviti živjeti u produženoj revoluciji i u mirnodopskim uvjetima. Autorica je razdoblje od oslobođenja do pedesetih okarakterizirala prijelaznim, od građanskoga prema socijalističkom društvu. U “Zaključku” (str. 393. – 399.) ponavlja da je zavedeni politički sustav bio jednopartijski; izvan njegovih institucija nije bila moguća artikulacija drugih političkih interesa, odbacivalo se i one racionalne i dobronamjerne. Komunistički su planovi bili preglomazni i neizvedivi; precijenili su sami sebe, iako im se ne može osporiti da su nešto postigli, ali bitno manje nego druge zemlje bez centraliziranog etatičkog društva i sveopćeg partijskog monopola.

Knjiga sadrži i sažetak na engleskom jeziku (str. 400. – 405.), popis izvora i literature (str. 407. – 418.), popis kratica (str. 419. – 420.) te indeks osobnih imena (str. 421. – 423.), indeks geografskih pojmova (str. 424. – 430.) i bilješku o autorici (str. 431.).

MARGARETA MATIJEVIĆ

Srđan CVETKOVIĆ, *U ime naroda! Politička represija u Srbiji 1944 – 1953*, Evro Giunti – Udruženje političkih zatvorenika i žrtava komunističkog režima, Beograd, 2014., 160 str.

Pitanje poslijeratne represije i njezinih pojavnosti danas je još uvijek veoma aktualno. Cjelokupno je društvo podosta podijeljeno u tumačenju završnice Drugoga svjetskog rata i uspostave nove vlasti na prostoru bivše Jugoslavije. Upravo je zbog toga u Istorijskom muzeju Srbije u Beogradu 16. travnja 2014. otvorena izložba pod nazivom *U ime naroda!*